

Territoriell stigmatisering, ungas informella lärande och skolan i det postindustriella samhället

Ove Sernhede

TERRITORIAL STIGMATIZATION, YOUTHS' INFORMAL LEARNING AND SCHOOLS IN A POST-INDUSTRIAL SOCIETY. This article deals with processes of marginalization and patterns of segregation that profoundly transformed Sweden during the 1990s. The growth of new forms of youth culture in multi-ethnic suburbs must be understood against this background. The culture that these youngsters create carries with it a social and political criticism and could in one sense be compared to the cultural aspirations of the labour movement in the early part of the last century. The article focuses on how informal learning processes embedded in the cultural praxis of youth empower them to express themselves. These learning processes are related in the article to learning in contemporary suburban schools. The article argues that it is of great importance for schools to reclaim their credibility. One way of doing this is to listen to, understand and learn from the learning processes embedded and the topics raised in suburban youth cultures.

Keywords: Territorial stigmatization, marginalization, youth culture, learning processes, citizenship, post-industrialism.

Inledning

Denna artikel skriver in sig i en diskussion om skolan i den territoriellt stigmatiserade förorten.¹ Utgångspunkten är att unga från storstädernas förortsskolor är att betrakta som det nuvarande skolsystemets förlorare, strax över 45 % av alla unga pojkar och flickor som lämnar nionde klass i de skolor som ingår i vår studie, har år 2007 inte nått målen i två eller fler ämnen.² Våra reflektioner mynnar, mot bakgrund av den gjorda studien, ut i en förståelse som tonar ned ledarskapets

Ove Sernhede är ungdomskulturforskare verksam vid Centrum för kulturstudier, Göteborgs universitet. E-post: ove.sernhede@kultur.gu.se

och pedagogikens betydelse för skolresultaten. Fokus måste snarare riktas mot den vidare samhälleliga kontexten såväl som mot specifika lokala villkor. I likhet med sociologerna Ryszard Szulkin och Jan O. Jonsson menar vi att segregationen och stigmatiseringen av de utsatta stadsdelarna leder till "lower average achievement and a specific cost for immigrant children, resulting in both less school efficiency and greater education inequality" (2005, s 21). Karismatiska rektorer, amerikanska ledarskapsideologier och magiska pedagogiska modeller i all ära men vi menar att skolan inte på egen hand kan lösa de problem den står inför. De nya mönstren av ojämlikhet och klyftor inom utbildningssystemet är ytterst en fråga om samhällsutveckling och politiska beslut. För att få till stånd reella förändringar måste skolan i förorten bli en del av en bredare politisk mobiliseringsprocess, som också innebär att skolan på ett nytt sätt öppnar sig för den verklighet, de frågor, de behov, det sökande och de drömmar som är de ungas i dessa områden.

Texten är uppbyggd som en pendelrörelse. Den startar i en kontextualisering av den svenska förorten, därefter följer en presentation av ett till våra förorter knutet hiphopkollektiv och deras aktiviteter. Sedan går vi in i de skolor som utgör "casen" i vårt forskningsprojekt. Vi ser att dessa skolor, trots skilda pedagogiska modeller och ledarskapsideal, brottas med problem att leva upp till kraven på kunskapsförmedling. Därefter återvänder texten till ungdomskulturen för att göra en närläsning av läroprocesser som där äger rum. Artikeln avslutas sedan med att återvända till skolan för att öppna upp för en diskussion om och hur skolan skulle kunna samverka med och kanske till och med lära av de ungas kulturer. Vår uppfattning är att skolan måste utveckla en förståelse för de sociala och pedagogiska konsekvenser som den territoriella stigmatiseringen medför. Det handlar inte bara om att skolan i förorten måste ha kunskap om den ena eller andra etniska minoritetens traditioner och livsmönster utan snarare om utvecklandet av en sensibilitet för de hybrida och komplexa mönster av kulturell amalgamering som är kännetecknande för de ungas värld i dessa områden.

I. Skolan, de unga och den sociala exklusionen i Sverige och det Nya Europa

Sedan mer än två decennier pågår i Sverige en utveckling som segregerar och avskiljer de stora städernas "invandrartäta" bostadsområden från det övriga samhället. Dessa områden är inbegripna i vad den fransk-amerikanske sociologen Loic Wacquant (1999) betecknar som "territoriella stigmatiseringsprocesser". De mönster av marginalisering och diskriminering som här är framträdande har också en direkt

inverkan på såväl skolans verksamhet som de ungas utanför skolan konstituerade gemenskaper. Många unga i dessa områden uppger att de lever med en känsla av främlingskap och "icke-tillhörighet" (Sernhede 2002/2007) i relation till den värld som finns utanför den egna stadsdelen. Den under 1990-talet parlamentariskt tillsatta Storstadskommittén levererade ett flertal rapporter om villkoren i dessa områden. De till kommittén knutna forskarna betecknar dessa områden som "socialt utsatta" (SOU 1997:61; SOU 1997:118).

Stora delar av Västeuropa genomgick under 1980- och 90-talen en ekonomisk strukturomvandling. Parallellt kom centrala aspekter av det "sociala kontrakt" som var grunden för efterkrigstidens samhällsbygge att förändras. Även det svenska välfärdssamhället ömsade skinn och ett flertal svenska forskare och debattörer är beredda att betrakta dessa förändringar som ett "epokskifte" (Bengtsson & Wirtén, 1996). En del av detta skiftes negativa effekter är tydligt avläsbara i de stora städernas multietniska förorter. Samhällets institutioner har svårigheter att motverka stigmatiseringen och det ter sig inte längre som om skolan är den självklara ingången till det svenska samhället. Skolan i förorten har svårigheter att utgöra den arena där ungdomarna från det omgivande området utvecklar självrespekt, kunskap och förståelse för sin egen samtid. Det finns forskning som pekar mot att skolan här snarare kan förstärka upplevelsen av "utanförskap", upplevelsen av att inte vara en del av det svenska samhället (Bunar 2001, 2004, Runfors 2003), Delvis som ett svar på detta förhållande skapar de unga i vissa av dessa förortsområden egna kulturer och gemenskaper som utvecklar strategier för sökande efter den respekt, förståelse och kunskap som samhället och skolan haft svårigheter att tillgodose (Sernhede 2002/2007). Dessa kulturer handlar inte bara om sökandet efter tillhörighet, trygghet, närhet, mening och identitet. De uttrycker också behovet av en annan omvärldsförståelse och andra kognitiva kartor än de som skolan tillhandahåller.

Det är möjligt att se de ungas lokalt baserade kulturer som praxis-gemenskaper, vilka utgör en del av vad vi skulle kunna beteckna som en *horisontell dimension* av förortslivet. Denna dimension innefattar områdets lokala traditioner, grannskapsbanden, föreningslivet, den vardagliga "samvaron mellan husen" såväl som ungdomarnas multietniska gemenskaper. Med denna metafor utgör skolorna, förskolorna, fritidshemmen, fritidsgårdarna, barnavårdscentralen, socialtjänsten och så vidare närmast en *vertikal dimension* med uppgift att förmedla och upprätthålla "svenskhet". Skolan är en av de instanser där den horisontella dimensionen ständigt möter den vertikala dimensionen och detta möte skapar inte sällan olika former av komplikation och friktion. Olika skolor utvecklar olika strategier för att handskas med denna situation.

Det är om skärningspunkterna mellan dessa båda dimensioner som vårt forskningsprojekt handlar.

I Västeuropa har utvecklingen mot det post-industriella samhället inneburit en tilltagande social polarisering. Framväxten av nya former för "social exclusion" har lett till att olika grupper marginaliserats och hamnat utanför samhället. Formerna för och intensiteten i dessa processer mot allt tydligare mönster av marginalisering och utestängning varierar, men tendensen är entydig. Europa är i dag en kontinent där miljoner människor är hänvisade till att leva i fattigdom och utanförskap. I det EU Sverige trädde in i fanns det, enligt officiell statistik publicerad 1998, 52 miljoner människor som levde i vad som betecknades som fattigdom. Dagens statistik säger att antalet fattiga nu tangerat 75 miljoner (Lindberg 2008). Dessa siffror tecknar bilden av ett nytt Europa. En kontinent som under den officiösa ytan av välfärd, integrerad arbetsmarknad, fria kapitalrörelser och politisk stabilitet bubblar av sociala spänningar. Pierre Bourdieu hävdar att fattigdomen återvänt i form av ett "moderniserat elände" (1999). En aspekt av denna moderna fattigdom är knuten till de senaste decenniernas urholkning av välfärdsstatens institutioner. Med den brittiske sociologen Scott Lash (1994), har det skapats ett "institutionellt underskott" som är särdeles påtagligt i de urbana miljöer där det "moderna eländet" är mest manifest. Som Loic Wacquant (1999, 2006a, 2006b) påpekat tenderar den "avancerade marginaliteten" och den territoriella stigmatiseringen i Europa att förstärka rasismen och de sociala konflikterna. Lash menade redan i artikeln från 1994 att det inte längre är en fråga om, utan en fråga om När och i vilken stad som den europeiska versionen av "Rodney King-upploppen" i Los Angeles 1992 kommer att äga rum.

I dag vet vi att det var Paris, närmare bestämt i förorten Clichy-sous-Bois. De utbrott som skakade Frankrike under några höstveckor 2005 startade efter det att två unga killar med "invandrarbakgrund" jagats av polisen. I sin rädsla tog de skydd i en transformatorstation där båda brändes till döds av högspänningselektricitet. Medborgare i Clichy-sous-Bois arrangerade ett möte och protesterade mot polisens agerande. Senare på kvällen började ungdomar sätta eld på bilar och butiker i området. Polisens specialstyrkor (CRS) svarade på ungdomarnas våld med än mer våld. Redan nästföljande kväll spred sig upploppen runt om i Paris. Efter en vecka var i princip alla stora franska städer en del av de mest omfattande gatukravaller som ägt rum i Frankrike sedan majrevolten 1968 – Nantes, Toulouse, Lyon, Lille och så vidare (Hedström 2005, Holmes 2006, Dikec 2007).

De socialdemokratiska välfärdsstaterna i Skandinavien var länge förskonade från den europeiska utveckling som sedan flera decennier delat upp stadsrummet i de stora städerna. Men vi kan till Clichy-sous-

Bois i Paris och andra getto-liknande förorter runt om i Europa, i dag foga flera områden runt Stockholm, delar av Angered i Göteborg såväl som Rosengård i Malmö och Olleryd, vårt fingerade namn på förorten i den stad där vi gjort vår studie. Wacquant menar att dessa stämplade områden är inbegripna i samhällliga och mediala diskurser som demoniserar livsvillkoren på ett sätt som skapar rädsla och osäkerhet, såväl inne i som utanför dessa områden. Den territoriella stigmatiseringen tränger likt stridsgas in och förgiftar varje vrå av förortslivet – skolan, socialkontoret, föreningslivet, relationen mellan människor såväl som individernas inre självbilder.³ Ingen kommer undan. Stigmatiseringen bidrar till att forma stereotypa föreställningar om kriminalitet, om ras-, kultur- och religionsmotsättningar som skapar fruktan och moralisk panik. Dessa demoniseringsprocesser är inte minst påtagliga för unga män från dessa områden.

II. Hiphop – som svar på social deklassering och global stamgemenskap

Filthy Dozen Inc. är ett hiphopkollektiv som till del har växt fram som ett sätt att svara på dessa stereotypa bilder av förorten. Kärnan i F.D.INC. består av ett tjugotal unga män i åldern 18–28 år, merparten är strax över 20 år med bakgrunder från alla kontinenter. Samtidigt som de utgör ett kollektiv ingår var och en i någon form av kreativt, artistiskt projekt, antingen som soloartister eller i mindre grupper om två eller tre. Ingen kan leva på sitt artisteri även om en och annan periodvis kan ha sitt artisteri som biinkomst. Runt denna medlemskärna finns en kompisstruktur där det ingår en teatergrupp och aktiviteter som till exempel Olleryds Centre for Digital Story Telling.

Hiphop har sedan dess framväxt på den Nordamerikanska östkusten vid mitten av 1970-talet definierats genom de välkända så kallade fyra ”elementen” – rap, breakdance, DJ:ing och graffiti.⁴ Utöver dessa fyra element finns i dag, med hänvisning till den redan på 1970-talet i Bronx verksamme hiphop veteranen Africa Bambaataa, också ett femte element som växte fram ur behovet att hålla ihop hiphoprörelsens utveckling (Chang 2005). Detta femte element utgörs av ”knowledge and teaching”. Bambaataa var också med och grundade den i dag världsomspännade hiphoprörelse som går under namnet ”The Universal Zulu Nation”. Filthy Dozen ser sig själva som en del av denna rörelse. När de är ute och håller föredrag om sin verksamhet är de noga med att dra en tydlig demarkationslinje mellan å ena sidan den dominerande MTV-hiphop som man menar är ytlig och kommersia-

liserad och å andra sidan den subversiva undergroundhiphopkultur de själva ser sig som bärare av.

F.D.INC. är en del av en från den urbana marginalen framväxande rörelse som nu tonar upp som en social kraft runt om på olika platser i Sverige (Söderman 2007). Denna rörelse är i sin tur en del av en global mobilisering. I Brasiliens favelor, i USAs getton, i Afrikas kåkstäder, i Mellanösterns cashbas och Frankrikes banlieus ser vi samma mönster. Hiphop för samman unga och skapar en kulturell identitet som också ger utrymme för "knowledge and teaching". Denna hiphop tillhandhåller utgångspunkter för "analyser" och "budskap" som på en rad olika sätt problematiserar den sociala verklighet ungdomar med immigrantbakgrund i stigmatiserade bostadsområden är tvingad att leva i (Chang 2005, Holmes 2006).

Hiphop kan ses som ett svar på sociala deklasseringsprocesser (Rose 1994, Toop 2000, Chang 2006). Den växte fram ur olika gatukulturer under det sena 1960-talet och utvecklades snart till en konsistent subkultur i New Yorks av de-industrialisering och marginalisering präglade förstäder under andra halvan av 1970-talet. Hiphop utgör inte blott och bart, som den klassiska definitionen av en subkultur implicerar, ett symboliskt eller ritualiserat motstånd mot den rådande ordningen (Hall & Jefferson 1976, Hebdige 1979). Hiphop innehåller också i dess ursprungsform en programmatisk, politisk dimension som aktivt förhåller sig till det egna bostadsområdets utveckling. Hiphopens fokus på den lokala tillhörigheten, dess upptagenhet av platsens betydelse är direkt knutet till denna kulturs försök att handskas med den sociala, ekonomiska och kulturella devalveringen av den egna stadsdelen (Toop 2000, Chang 2006).

Denna kultur bar också på en strategi för hur man erövrar självrespekt och löser konflikter. Zulu Nation trycker på att den kunskap unga gettoinvånare behövde också måste sökas utanför skolans institutionella sammanhang. Skolan lär ut His-story, det vill säga den vite mannens historia. Den intresserar sig inte för den diskriminering som förpassat svarta och tredje världens minoriteter till samhällets skuggsida. Hiphop vill med sina "consciousness raising practices" ersätta gängens brutala och våldsamma rivalitet med tävlingar eller "battles" där det avgjordes vilket grannskap som hade de bästa rapparna eller breakdansarna. Att ha stil, "skills" och ett budskap, att våga visa vem man är, att "battla" och representera sitt kvarter är vad hiphop handlar om.

Hos Filthy Dozen finns en vision om att återskapa dessa aspekter av hiphopkulturens rötter. Det är därför man utöver de mer artistiska aktiviteterna ägnar sig åt att föreläsa på skolor, fritidsgårdar, bibliotek och Folkets hus. Utgångspunkterna för dessa föreläsningar och seminarier är Filthy Dozens ambitioner att lyfta förorten och att slå

tillbaka den infekterade mediedebatten om dess dåliga rykte. Det finns bland många unga i förorten ett behov av att uppvärdera såväl den fysiska miljön som den lokala gemenskapen. Detta är en bakgrund till att det framför allt bland de unga männen utvecklats en romantik för miljonprogrammets betongarkitektur. För utomstående framstår denna skönmålning som märklig och motsägelsefull. Men den är en del av en gemenskap som också är grundad i behovet av att ha ett "befriat område" en plats där man inte hela tiden tvingas möta det Sverige där man blir betraktad som en andra klassens medborgare.

Relationen mellan Olleryd och resten av staden beskrivs av de unga män och kvinnor jag intervjuat som ett neo-kolonialt förhållande. Segregationen är en fortsättning på kolonialismen. Förorterna är moderna reservat där tredje världen gör sig påmind mitt i den första världen (jämför SOU 2005:69). Filthy Dozen Inc. utgör en ny generation hiphoppare som gett upp sina föregångares strikta stadsdelsnationalism. Nu gäller det att bryta isoleringen i förorten. Det handlar om att komma ut och möta alla delar av staden. Där av deras ambition att "sprida budskapet" på fritidsgårdar, att ställa upp i debatter, att hålla föredrag och workshops på bibliotek och så vidare. Den konfrontativa hållningen har ersatts med en önskan om dialog, om behovet att bli bemötta som jämlikar och att bli betraktade som samtalspartners och inte som "aliens". Filthy Dozen har en intention att via sitt utåtriktade artisteri och budskapande ta sig in i samhället. Så här uttryckte sig en av kollektivets medlemmar: "Skolan och de vanliga vägarna att bli samhällsmedborgare, eller vad man skall säga, kändes som stängda för oss. Men då vi gör musik å uppträder så tar vi oss in från sidan, eller bakvägen så förstår du, vi hittar vår egen väg in" (Sernhede, intervju 070212 för projekt 2005-3440).

III. Skolan och förorten – Från fostran till lönearbete till fostran för ett liv på marginalen

I sin klassiska studie av skolan i industrisamhället, *Fostran till lönearbete*, fann den engelske kulturforskaren Paul Willis att arbetarungdomarnas motkultur i skolan i realiteten var en del i de reproduktionsprocesser som upprätthöll den rådande ordningen. Motståndskulturen bidrog till att låsa in dessa unga i en underordnad social position. The Lads sabotage mot undervisningen, såväl som det "partiella genomskådandet" av den skolkultur de föraktade och kände sig överlägsna i förhållande till, förberedde dem att axla kroppsarbetets vedermödor. De lämnade skolan så fort de bara kunde och gick, oftast genom kontakter via sina fäder eller andra släktingar, direkt in i produktionen.

I dagens postindustriella samhälle framträder arbetarklassen inte längre som ett kollektiv med en gemensam agenda. Skolans uppgift handlar inte heller på samma sätt som då om att ”fostra till lönearbete”, det vill säga att förse tillverkningsindustrin med arbetskraft. Skolan har med det nyliberala skiftet i skolpolitiken marknadsanpassats och undervisningen har alltmer individualiserats. Den nya ekonomin ställer andra krav; nu handlar det om konkurrenstänkande, entreprenörskap och individuell karriär. Den sammanhållna svenska grundskolan betonade samarbete och ansvarstagande för ett kollektivt samhällsbygge. Men även i Folkhemmet fanns social skiktning som reproducerades via utbildningssystemet. Skolans uppgift var naturligtvis också under denna epok, oavsett hur mycket ideologi om demokratisk fostran som än producerades i läroplaner och på andra ställen, att förse industrin med dess behov av såväl handens som andens arbete, det vill säga såväl kroppsarbete som ingenjörskonst.⁵ Den samtida skolans honnörssord – individualisering och valfrihet – är på ett motsvarande sätt knutna till den ekonomiska verklighet som gäller för de postindustriella villkor där den storskaliga tillverkningsindustrin spelat ut sin roll och där det manuella industriarbetet är på reträtt. Den nya ekonomin är inte arbetskrafts- utan kunskapsintensiv, den betonar kunskapsalstringens, informationsbehandlingens och symbolkommunikationens teknik. Här står också kreativitet och offensivt entreprenörskap högt i kurs.

Postindustrialismens ekonomiska strukturförändringar och de samtida sociala stratifieringsprocesserna omvandlar, som vi tidigare diskuterat, stadsrummet. Det är i huvudsak människor från dessa segregerade och stigmatiserade områden som gör det arbete som medelklassen inte vill befatta sig med – det handlar till exempel om olika typer av servicejobb; som kvällsöppna närbutiker och pizzerior, servera på caféer, diska på restauranger, köra taxi, nattstädning på hamburgerkedjor, ”hushållsnära tjänster” i den välbärgade medelklassens hem och trädgårdar och så vidare. I denna typ av arbeten finns inte den kollektivitet och fackliga organisering som var kännetecknande för ”the lads” föräldragenerations relation till lönearbetet. Dagens förortsungdomar, vilka liksom ”the lads” reproducerar sin underordning, utvecklar i sina skolor inte heller någon motkultur som är jämförbar med den Willis studerade i början av 1970-talets Storbritannien.

Vår studie visar att det finns motstånd i och utanför skolan men detta är inte länkat till en kollektiv identitet som finns företrädd hos elevernas föräldrar i någon organiserad form. Den moderna förortens unga utvecklar inget motstånd med rötter i en homogen föräldrakultur, de känner sig minst av allt överlägsna i förhållande till skolan och det svenska samhället. Den dominerande känslan är snarare upplevelsen av att man är en andra klassens medborgare. Den frustration detta

innebär kommer dock sällan till uttryck i organisering eller politiska manifestationer.⁶ Däremot skapar den motreaktioner, som till exempel bråk med ordningsmakten eller brandattentat riktade mot skolor och andra institutioner.⁷ Den i vissa områden utbredda fascinationen för gangsterkulturen och olika former för kriminellt organiserade verksamheter måste också förstås mot denna bakgrund. Förorten har primärt blivit en polisiär angelägenhet. Dess grundläggande problem – segregationen, nyfattigdomen, stigmatiseringen, och så vidare blir inte föremål för verkningsfulla och bestående insatser.⁸ Tvärtom, de sociala och ekonomiska klyftorna, såväl som segregationen, ökar. I de stora städernas miljonprogramområden har polisens resurser vad gäller övervakning, kontroll och ingripande stärkts under det senaste decenniet, samtidigt som den socialt förebyggande verksamheten rustats ned (SOU 2000:39, SOU 2006:73, Blomqvist & Rothstein 2005).

Beskuret medborgarskap

Vårt insamlade material visar att merparten av eleverna i våra högstadieskolor går till skolan och uppger att de i stora stycken trivs med att vara där. De flesta är positivt inställda till lärarna, som de menar ger dem god respons. Skolan har en påtaglig social funktion, det är en plats där man träffar sina kamrater, man får ett lagat mål mat i bamba, här får man också de senaste nyheterna om vad som hände i helgen eller vem som har fest nästa lördag och så vidare. Om nu elevernas sociala liv i skolan fungerar så är det uppenbart att andra aspekter av skoltillvaron inte är lika funktionella. Betygen såväl som statistiken över resultaten i de nationella proven visar att eleverna i våra skolor ligger mycket under snittet för riket. Studiemotivationen är inte alltid den bästa. Om man som elev inte har ambitionen eller uppfattar möjligheten att läsa vidare blir inte heller betygen så intressanta.

Eleverna vi intervjuat är i hög grad medvetna om hur arbetsmarknad och utbildningssituation ser ut för ”en blatte från förorten”. En integrationsvägledare i en av våra skolor menade det är svårt att få eleverna studiemotiverade.

Det är det att de lever i en miljö som har väldigt dåligt rykte och så har de kanske föräldrar som är högutbildade i hemlandet. Men här är de arbetslösa eller jobbar i en pizzabutik eller så är de lokalvårdare. Det är den verklighet mina elever lever i. Ryktet är att även om du är högutbildad, om du är invandrare så kommer du aldrig att få det arbete du är utbildad till [...] Oavsett vad vi gör här på skolan så kommer vi ingenstans (Lunneblad 2008).

Det finns hos många av våra elever ett ”partiellt genomskådande” (Willis 1983) av hur utbildningssystem och arbetsmarknad missgynnar ”icke-etniska svenskar” och förortsbor. Som en av våra intervjuade ungdomar uttryckte det: ”Om två letar jobb och en är invandrare så får den jobbet med svenskt namn” (Lunddeblad 2008). Men även om denna insikt finns leder den inte till att man gör motstånd eller obstruerar mot skolan. Detta hänger delvis ihop med att skolan och utbildningssystemet för många saknar betydelse i deras framtidsplaner. De ser sin kommande försörjning knuten till de möjligheter som familjemedlemmar, släktingar och andra kontakter kan ge; att jobba på farbrors pizzeria, att köra taxi, att hjälpa till i broderns cykelverkstad eller ”flyta runt” är några av de svar vi fått när vi frågat hur de unga ser på sitt framtida yrkesliv.

Skolan har inte längre uppgiften att fostra till lönearbete, varken i innerstaden eller i förorten. Men medan medelklassens barn i innerstadsskolorna får en utbildning som på ett adekvat sätt ger dem möjligheter att möta det postindustriella samhällets krav på entreprenörskap, kreativitet och egna val, så *ter det sig som om förortens skolor närmast har funktionen att fostra barnen till acceptans av marginalitet och underordning*. Ser vi till resultat vad gäller avgångsbetyg och vad som händer med de unga från förorten efter skoltidens avslutande så framträder ett mönster. De ledarskapsideologier och pedagogiska modeller som regerar på de skolor som ingår i vår studie har som mål att bryta detta mönster, men det tycks ändå som om oavsett vad skolan har för avsikter och mål, oavsett vilken pedagogik eller vilka visioner man har med undervisningen, så är skolan kontaminerad av den dominerande diskursen om förorten.

Anne-Marie Lindgren skriver i sin rapport om betygsutvecklingen i ”socialt privilegierade” respektive ”underprivilegierade” områden i de tre storstadsområdena mellan 1998–2004, att ”flera av skolorna i de underprivilegierade är pedagogiskt erkänt bra”, men trots detta så ökar andelen barn som inte klarar målen (Lindgren 2005, s 7). Lindgren refererar också OECDs återkommande och internationellt jämförande PISA studie. Denna visar entydigt att klyftorna mellan de högpresterande och de lågpresterande eleverna i den svenska skolan ökar och att denna klyfta har en ”mycket tydlig socioekonomisk bakgrund”. Kunskap och utbildning har alltid varit en klassfråga, men utvecklingen de senaste två decennierna bryter tillbaka den tendens mot utjämning som gjorde sig gällande under decennierna efter enhets- och grundskolans införande. Willis (2004) har i en text kommenterat skolan i det postindustriella samhället. Han menar att

it is harder than ever to see schooling, in an earlier modernist liberal way, as a unified force for the emancipation for the whole working class. Are schools to train working class students to compete with each other ever more vociferously for the ever diminishing supply for "proper jobs"? Are they to prepare them, or some of them (which ones?) for coping with a hostile state in a life without work? Are they to prepare them for contractual submission to an ever-extending succession of training schemes? Prepare the rest for jail? (2004, s 191).

Willis text är drastisk och provocerande men har relevans också för svenska förhållanden. Vi kan med forskare som Magnus Dahlstedt och Carl Ulrik Schierup (2007) tala om att grupper på marginalen, grupper som inte kommer in på arbets- och bostadsmarkanden inte heller innehar ett fullvärdigt medborgarskap. De är med migrationsforskaren Malcolm Cross terminologi reducerade till ett "beskuret medborgarskap" (1998). I denna situation borde utbildningssystemet fungera som ett instrument för att dessa grupper erbjuds möjlighet att erövra ett fullvärdigt medborgarskap (Marshall 1950, Marshall & Bottomore 1992). Men den skola som en gång kännetecknades av "public good" har utvecklats till en skola som betonar "private good" (Englund 2004). Skolans värld har tagit intryck av förändringarna i det nyliberala samhällsklimat som under 1990-talet framträder med allt starkare konturer. Den sociala skiktningen av skolorna i Sveriges större städer har under de senaste 10 åren blivit allt mer påtaglig (SOU 2000:39, Rapport Integration 2005). Det generella mönstret är att de kommunala skolorna i miljonprogramsområden med mångdimensionell fattigdom inte bara förlorar status, de tappar också just de elever de mest av allt behöver ha kvar. Konsulter och demonpedagoger till trots så visar statistiken att förorter med mångdimensionell fattigdom brottas med svårigheter, 45 % av alla niondeklassare i de av oss studerade skolorna fick 2007 inga fullständiga avgångsbetyg. Dessa unga lever i områden där 35 % av de unga mellan 20–25 år saknar såväl utbildning som arbete (Ungdomsstyrelsen 2008), de är medvetna om detta. Men varför använder man då inte skolan för att förändra sin situation?

Skolan och det symboliska våldet

Också skolan i den territoriellt stigmatiserade urbana marginalen vill övertyga sina elever om att de kan lyckas. "Även om man kommer från förorten och är invandrare kan du lyckas med din karriär, bara du sköter dig och läser dina läxor", hävdar lärarna vid de skolor vi följt. Visst, det finns exempel på hur enskilda individer tagit sig ut

ur förorten, utbildad sig och gjort karriär. Men ser vi på skolan med utgångspunkt i en strukturell analys står det ändå klart att den reellt existerande skolan i förorten inte ger samma förutsättningar som andra skolor. Detta beror inte på att lärarna inte gör sitt jobb. Tvärtom är det påfallande hur många duktiga lärare som lägger ner en oerhörd massa tid och engagemang i sitt arbete. De bristande skolprestationerna åskådliggör inte lärarnas brister. De är en effekt av samhällliga processer utanför skolan. Merparten av de unga ser att invandrarskapet innebär en tillvaro som andra klassens medborgare. De låter sig ändå inpassas i den rådande ordningen och uppger att de tycker om sin skola! Låt vara att engagemanget för studierna och betygsjakten inte alltid är så stark. En förklaring är att man inte primärt ser skolan som en institution där man skapar en ursprunglig ackumulation av kunskapskapital som sedan skall förmeras genom vidare engagemang i utbildningssystemet.

Det finns exempel på skolor där konflikten mellan de vertikala och de horisontella dimensionerna trasar sönder skolvardagen. Detta är inte fallet i våra ”case”. ”Under mina observationer har det funnits ett osynligt kontrakt mellan lärare och elev. Eleverna ifrågasätter inte lärarens position öppet i klassrummet” (Schwartz 2008). Som ersättning för detta blir man schysst bemött tillbaka av lärarna. Detta skulle kunna tolkas som om de unga agerar med i en välregisserad föreställning där var och en vet sina roller. På så sätt tillgodoser merparten av eleverna inte bara lärarnas behov av uppskattning utan också sina egna kortsiktiga intressen av respekt, trygghet och trivsel. Detta förhållande är en aspekt av vad den franske utbildningssociologen Bourdieu betraktar som skolans *symboliska våld*. Bourdieu:

För att ett förutbestämt livs förlopp ska kunna framstå som en fritt vald levnadsbana eller som resultat av individuella förtjänster [...] är det nödvändigt och tillräckligt att skolan förmår överbevisa individerna om att de är de själva som valt eller erövrat de yrkesbanor som en social nödvändighet på förhand tilldelat dem (Bourdieu & Passeron, i Berner 1977: 73).

Bourdieu talar i det ovan citerade arbetet om hur det symboliska våldet är en aspekt av hur ”makten” upprätthålls genom att ”dölja de maktrelationer som är grunden för dess kraft” (2008, s 50). I förortsskolorna har det symboliska våldets logik delvis en annan form. De unga i förorten tror inte på att de har samma möjligheter i det svenska samhället som unga etniska svenskar i andra skolor. De vet att de är diskriminerade på arbetsmarknaden såväl som på bostadsmarknaden, att de blir annorlunda behandlade av polisen och så vidare. Dessa unga utvecklar tidigt, också via skolan, en syn på sig som underordnad och

icke tillhörig den svenska kulturen. Intentionen att, som etnologen Ann Runfors (2003, s 239) skriver, göra ”invandrarbarnen” jämlika via utjämning i förhållande till det ”svenska” gör i ”sin tur att de framstår som defekta” – de ser sig snarare som en problemkategori tillhörande *The AlieNation* (Sernhede 2002/2007). Med begreppet symboliskt våld vill Bourdieu visa hur den sociala reproduktionen går ”bakom ryggen på utbildningssystemets olika agenter – lärare, elever och deras föräldrar – och ofta *mot deras vilja* [...] medverkar till att skapa och påbörda de legitima uteslutningar och infogningar som utgör samhällsordningens grund” (Bourdieu & Passeron 2008, s 33–34).

Vad vi har att göra med här är närmast en form av symboliskt våld som liknar det postkoloniala teoretiker beskrivit som *otherization* eller *andrafiering*. Detta fenomen har sin rot i processer som utvecklar skiljelinjer mellan ”vi” och ”dom”, där ”den Andre” identifieras och definieras via stereotypa föreställningar och bilder som bryter med det som är ”vi”. En annan aspekt av denne process är vad som brukar betraktas som *self-otherization*, det vill säga den process där ”den Andre” internaliserar och identifierar sig med, och därmed ger legitimitet åt, de bilder av ”den Andre” som den dominerande kulturen gör gällande (Fanon 1997, Hall 1992, SOU 2005:41). Via den rumsliga separation som den etniska boendesegregationen innebär har också en mental separation utvecklats, denna förstärks av de diskurser och praktiker som skapat och omskapar föreställningarna om ”de andra” som anorlunda, marginaliserade, maktlösa och därmed utan status, längst ner i det rådande samhällets sociala hierarkier (Alinia 2006, Kamali 2006). Att skolan i förorten förmedlar den dominerande kulturens legitimering av sociala hierarkier och kulturella preferenser genom att hävda att alla lika möjligheter är en aspekt av att skolan framstår som en teater, som ett sken. Merparten av eleverna vet att det inte är så, alla har inte samma möjligheter. Men vad kan de göra åt detta? Inte mycket, istället väljer man att ”göra det bästa av situationen”. Skolplikt råder, skolan är ett tvång. Det är möjligt att betrakta merparten av elevernas närvaro i skolan som ett uttryck för en ”ritualiserad anpassning” (Schwartz 2008). Med utgångspunkt i vårt material är det möjligt att hävda att eleverna ”ser igenom” den rådande ordningen, eleverna delar inte alltid ”skolans mål men man har inte ersatt målen med ett medvetet alternativ” (Schwartz 2008). Detta innebär att eleverna inordnar sig i den konsensus om skolvardagen som upprätthålls genom det ”osynliga kontraktet”, vilket utan problem ”kan avkodas av samtliga inblandade” (Schwartz 2008). Skolan är, som Ann Runfors skriver i slutklämmen av sin avhandling, exempel på ”hur social degradering ’går till’ i ett välmenande samhälle, inom en välmenande verksamhet som utbildning” (Runfors 2003, s 240).

Att avslöja det symboliska våldet handlar om att blottlägga hur den praxis ser ut som förmår att införliva den dominerande maktens strukturer som något naturligt och givet till massan av eleverna. Vad skulle hända om skolan i förorten gick ut och sade sanningen? Alla har inte samma möjligheter, alla har inte samma chans på arbetsmarkanden, alla är inte lika inför lagen, och så vidare. Vad skulle hända om skolan arbetade med att undersöka vad som ligger bakom segregationen, inkomstklyftorna, diskrimineringen och så vidare? Vår uppfattning är att skolan skulle få den ”cred” och den betydelse som den nu saknar. Det är ju just dessa frågor som de unga i hiphopkollektivet ställer sig, frågor de inte fick svar på i skolan, frågor som handlar om deras liv och villkor. Willis lyfter i antologin, *Learning to Labor in New Times*, fram en aspekt som i hög grad är knutet till detta symboliska våld och hur detta kan problematiseras och ifrågasättas:

school is not just a pedagogic instrument but a field of cultural production, I argue strongly that along with the maximum attempts to keep students on individualized tracks should run curricular and extracurricular provision for exploring collective logics, programs that deal with social justice, not least exposing schooling's role in the reproduction of deepening class divisions in capitalist societies (Willis 2004, s 193).

Det är i dag, menar Willis, nödvändigt att ta själva läroplanen som utgångspunkt för att lyfta fram solidariska och kollektiva värderingsmönster som kan bli till utmanande alternativ till en allt mer individualiserande och särskiljande skola som inte ser sin egen roll i den sociala reproduktionen. Kritiken av de rådande förhållandena såväl som behovet av alternativa strategier måste lyftas fram och utvecklas av lärarna i möte med eleverna och deras föräldrar. Det är via detta gemensamma arbete om och i skolan som det symboliska våldets mekanismer kan demaskeras. För att detta skall bli möjligt måste skolan öppna sig mot den omvärld som omger den och därigenom också vara beredd att gå i dialog och lära sig av mötet med denna omvärld. Det är därför intressant att åter knyta an till hiphopkollektivet och närmare syna de strategier och det lärande som där äger rum. Skolan skall inte ta över eller konkurrera med ungdomskulturen, men genom att utveckla en förståelse för det sökande och det lärande som äger rum här kan skolan möjligen bli varse den värld som är elevernas. Denna kunskap kan sedan bli utgångspunkt för arbetet i skolan. Det handlar om något så fundamentalt som att ta eleverna på allvar, att låta deras frågor, rädslor, behov och intressen bli vägledande för de processer av växt som skolan iscensätter.

IV. Läroprocesser i ett hiphopkollektiv

Det är, menar jag, möjligt att se gruppen F.D.INC. som en praxisgemenskap (Lave & Wenger 1991) som förhåller sig aktivt reflekterande till sin omvärld, såväl som till den bild man ger av sig själv. Här finns det engagemang, det allvar och den intensitet som saknas i skolan. De handlingsmönster som är verksamma i gruppens relation till världen utanför, såväl som de vilka är riktade mot gruppens inre arbete, bidrar i hög grad till att konstituera gruppens identitet. Dessa strategiskt orienterade ambitioner blir synliggjorda i gruppens sätt att presentera sig själv (på scen, via affischer, klädstil, tatueringar och så vidare), i de kommunikationsmönster och i den självförståelse som utvecklas i gruppen. Men det finns också sidor av gruppens verksamhet som inte är lika reflekterande och som därigenom kan anses utgöra mindre medvetna sidor av praxisgemenskapen. Betraktar vi gruppen på detta sätt är det möjligt att se hur F.D.INC. som praxisgemenskap är inbegripen i en ständigt pågående process av medvetet, strategiskt såväl som ickereflekterat lärande. Människan är en social och kulturell varelse som under hela sitt liv och i alla delar av sin vardagliga praxis är inbegripen i lärande. Läroprocesser är helt enkelt en fundamental aspekt av mänskligt liv, människan som kulturvarelse är möjlig endast genom dessa lärandeprocesser. Vi är alla invävda i och tvingade att via läroprocesser förhålla oss till den differentiering av världen som kommer till uttryck genom vårt sätt att tala om existensen av en yttre – objektiv värld, en intersubjektiv social- och kulturell värld och en inre, psykisk värld.⁹

F.D.INC. består av ett antal individer som gått samman till ett kollektiv för att gemenskapen i gruppen ger andra förutsättningar att handskas med samtidens livsvillkor. Ingen individ i vår kultur står fri från den av modernitetsteorin så omdiskuterade, och i våra dagar långt drivna, *individualiseringen* (Giddens 2002, Ziehe 2006). De av traditionen givna kollektiva strukturernas identitetsstöttande roll tenderar i vår samtid att erodera. Så utgjorde till exempel tidigare klasskulturella identitetsmarkörer en trygghet och ett stöd för den enskilde, samtidigt som de identifikationsprocesser som var knutna till denna trygghet inskränkte den enskildes subjektivitet och möjlighet att forma sig själv. I arbetarkvarteren i 1940-talets storstäder eller brukssamhällen var, som Torsten Husén (1944) visar i sin stora och banbrytande studie om svensk ungdom från tiden för andra världskriget, de ungas yrkesval starkt begränsad. Den unges klassbakgrund var helt avgörande för om man gick ut i arbetslivet eller om man sökte sig till läroverket. ”Yrkesvalets bundenhet vid den sociala nivå, på vilken individen befinner sig, kommer synnerligen markant till synes [...] ju lägre den sociala ställningen är, desto anspråklösare blir redan från

början yrkesvalet för barnen” (Husen 1944, 326–327). Identitet och yrke var starkt, liksom för Willis Lads, kopplad till social bakgrund och föräldrarnas ställning i produktionen.

Dagens tillhörigheter och kollektiva identiteter är på ett annat sätt inflätade i en i våra dagar högt utvecklad *reflexivitet* (Giddens 2002, Ziehe 2006). Det innebär inte att social bakgrund eller klass har spelat ut sin roll. Men identitet är inget man längre organiskt växer in i, åtminstone inte som för femtio år sedan. I likhet med det gamla arbetarkvarteret är dagens förorter präglade av social underordning. Men individualiseringen och den etniska, kulturella och religiösa heterogeniteten gör att den på klasskultur grundade gemenskap som idealtypiskt utmärkte det gamla arbetarkvarteret är frånvarande i den samtida förorten. Det har emellertid växt fram andra gemenskapsskapande strukturer, grundade i olika typer av erfarenheter. En dimension som har stor betydelse i dagens förorter är erfarenheter av att vara ”icke-etnisk svensk”. Det formas mot denna bakgrund embryon till nya gemenskaper som hämtar energi ur de andrafieringsprocesser och det utanförskap som den territoriella stigmatiseringen producerar. Erfarenheten av att betraktas som en andra klassens medborgare för att man bor i ett visst ”utsatt” bostadsområde, för att man har ”fel” hudfärg, för att man talar ”bruten” svenska, för att man har ”fel” efternamn och så vidare leder till att det utvecklas olika motstrategier. För de unga hiphoppare som jag intervjuat har den kollektiva struktur de ingår i en kompensatorisk, trygghetsskapande och identitetsbärande funktion – kollektivet utgör ett svar på denna typ av andrafierande erfarenheter.

F.D.INC. – kollektivet som en förutsättning för lärande och växt

Ett hiphopkollektiv och en skola är naturligtvis olika arenor för lärande. Om vi vill systematisera det lärande som äger rum i en grupp som Filthy Dozen Inc. kan vi längs en dimension se hur lärandet är riktade mot *den objektiva, yttre värld* som de unga ingår i.¹⁰ Här är det möjligt att se hur en hel rad av kompetenser växer fram som ett svar på att hantera den yttre sociala realitet som omger gruppen. Direkt uppenbart är att det utvecklas flera *praktiska färdigheter* som inte behöver pluggas in för att erhålla betyg. Det handlar om att lära sig hantera Q-baseprogram i datorn, att spika och iordningställa replokal/studio, att hantera filmkameror, att göra hemsida till www, att inreda en möteslokal och mycket annat. Det utvecklas också vad vi skulle kunna kalla *administrativa förmågor*. F.D.INC.s medlemmar lär sig administrera studiecirkel, att hantera föreningens ekonomi, att ordna

och hålla i möten, att sköta annonsering av olika arrangemang och så vidare. Därutöver utvecklas via relationen till den yttre, objektiva sociala realiteten, också en del betydande *kognitiva kunskaper*. Det handlar då om närmast sådana självklarheter som att man måste skaffa sig kunskap om det man vill ge uttryck för i en text. Så när några skulle skriva texter om kolonialismens historia hade man mer eller mindre organiserade diskussioner utifrån filmer som *Slaget om Alger*, BBC dokumentärer om Nelson Mandela och Steve Biko och så vidare. Alla dessa lärotyper som rör praktiska, administrativa och kognitiva förmågor är sådana vi associerar till lärande eftersom det just är denna typ av lärande som är mest framträdande i skolan. Men till skillnad från skolan sker detta lärande i kollektivet med utgångspunkt i syfte att tillfredsställa subjektivt upplevda behov.

Lärande i den intersubjektivt delade världen av normer och språk

Längs en annan dimension är lärandet orienterat mot den värld som i grunden är *intersubjektiv*. Det rör sig här om det som finns mellan människor, det vill säga språk, normer, konventioner, ritualer – ja helt enkelt den sociala och meningsbärande väv som vi normalt kallar kultur. Denna sociala och kulturella värld är med nödvändighet delad. I den subkulturella kontext som F.D.INC. befinner sig i utgör denna subjektivt delade värld av symboler, stilar och andra former för språkliga, meningsbärande och kommunicerande sammanhang en viktig aspekt av läroprocesserna i gruppen. Hiphop är som kultur i hög grad präglad av *intertextualitet* (Kristeva 1984, Gilroy 1994, Lindberg 1995, Dyndahl 2002). Det innebär att de texter – i vid mening (de visuella symboler, den kalligrafi, de tatueringar, de rytmiska och musikaliska figurer, de rhymes, de ordlekar med mera) – som gruppen producerar och använder sig av, i hög grad refererar till andra ”texter”, inom såväl som utanför hiphopkulturen. Bara genom att kalla sig för Filthy Dozen Inc. gör man en markering i en viss riktning. Filthy Dozen konnoterar uttrycket Dirty Dozen, som i sin tur står för aspekter av den afroamerikanska kultur som under förra seklet uppfattades som hotfull och farlig av det ”vita” AmeriKKKa¹¹.

Var och en i gruppen framträder med eget artistnamn men använder de övriga gruppmedlemmarna som beat-makare, körsångare och så vidare. En av F.D.INC.s grupper bestående av två rappare har spelat in en låt – 363 Dyrello – som samtidigt har gjorts till en video och som lagts ut på *You Tube*. När jag var på besök i Olleryds gymnasieskola våren 2007 gick låten varm på TVn i skolans uppehållsrum. Låten är

en hyllning till Olleryd och till två rappare som omkom i en tragisk olycka. De referenser till den egna stadsdelen och rapphistorien som finns i låten framträder på ett subtilt och kodat sätt – via utsnitt av gamla lokala rapplåtar, via anspelningar på vissa (för invigda) viktiga händelser, via användandet av siffersymbolik osv. Videon är en av de mest nerladdade amatörtillverkade hiphopvideos i Sverige. Låten och videon har blivit en undergroundhit i stadens förorter såväl som i andra hiphopgemenskaper, runt om i hela landet. 363 är postnummerkoden för Olleryd och Dyrello är Olleryd baklänges. På detta sätt är låtens titel inflätad i referenser som det inte omedelbart är så lätt att ta till sig.

Hiphoppens *intertextuella* estetik är komplex och många gånger så referensberoende att en utomstående lyssnare inte alltid förstår vad en rappåt kan handla om, även om man förstår orden och den på ytan givna innebörden. För den icke-initierade faller intertextualiteten bort och det konstnärliga uttrycket blir platt. Diskursteoretikern Norman Fairclough talar om detta som *manifest intertextualitet* (2003). Genom de estetiska uttrycksformerna, i det här fallet via orden, musiken, siffror som symboler och de rörliga bilderna, lär man sig använda och utveckla symboliska koder (verbala, musikaliska och visuella). På så sätt utvecklas kunskap och nya kommunikationsmönster. Gruppen är därigenom inbegripen i det ”semiotiska gerillakrig” (Ecco 1976) som destabiliserar, omdefinierar och förskjuter betydelser och innebörder. Denna typ av läroprocesser är av vital betydelse för unga människors sätt att orientera sig i samtiden.

En annan aspekt av denna intersubjektiva dimension av lärandet i en grupp som F.D.INC. rör de *normativa förmågorna*. För att normer skall fungera fordras också att dessa är en del av den intersubjektivt delade världen. Normer och värden måste accepteras av alla individerna i en grupp för att bli till verkliga och fungerande normer eller värdegrunder. I gruppen måste man hantera intressekonflikter och söka lösningar under eget ansvar, till exempel när man måste välja att satsa på att bli så bra som möjligt på egen hand men samtidigt jobba för att stärka gruppen. Ytterligare en aspekt av denna intersubjektiva dimension hos lärandet i gruppen kan vi betrakta som *relationell förmåga*. Detta är ett begrepp som beskriver förmågan att känna sig som medlem av en social grupp. Denna känsla växer fram ur läroprocesser där individer och grupper kommer fram till gemensamma överenskommelser om hur gruppen skall fungera, vilka den inkluderar respektive exkluderar. Att tala om sin egen verksamhet och sin sociala situation inför ”främmande” personer från andra sociala miljöer kräver inte bara en kommunikativ utan också en relationell kompetens.

Gruppens läroprocesser rör också det inre identitetsarbetet

Den tredje huvuddimensionen rör lärande riktat mot varje individs i princip unika och *subjektiva inre värld*. F.D.INC.s medlemmar kommer genom interaktionen med de andra i gruppen också att *lära känna och förstå sig själva*. Individerna utvecklar genom olika former av speglingsprocesser, som är inbyggda i det kontinuerliga responderandet på var och ens sätt att vara, en reflexiv självkänedom och förståelse för sin egen identitet, sina resurser och sina begränsningar. Lärandet inbegriper också handskandet med visioner i det att ungdomarna utvecklar *mål och ideal* för sina liv. För F.D.INC.s medlemmar handlar det om att vara ”äkta” och ”sann” mot sig själv och mot hiphoppens grundläggande värden. Genom kollektivet testas olika lösningar och förslag på hur man kan forma sitt eget liv. En sista och för den estetiska praxisen mycket viktig lärotyp handlar om *expressivitet*. Musik, film och teater ger både lyssnare och musiker verktyg att nå och uttrycka djupa inre behov och känslor. Detta är av stor vikt, inte minst i ungdomsåren. Som en av de äldre killarna i gruppen uttryckte sig: ”När man mår dåligt kan det vara svårt att prata om det, det är inte alltid så lätt att veta varför man är nere så, då kan det vara grymt skönt att skriva en text, börja sjunga eller bara köra lite ”free style” till ett fett beat, det känns som det kommer ut eller det lättar på något sätt”.

Det är uppenbart att dessa typer av lärande, i den sociala praktiken, alltid är inflätade i varandra, men denna konstruktion ger oss en möjlighet att se några viktiga mekanismer i ungas egenstyrda kulturella verksamheter. Här är alla de här preciserade lärotyperna framträdande, men det är kanske lärandet av den andra och tredje typen som skiljer sig från skolans lärande. Skolan lämnar inte alltid så mycket utrymme för experiment med den – i vid mening – språkliga kommunikationen, framför allt inte på områden som är angelägna för de unga. F.D.INC. har liksom skolan en värdegrund, närmare bestämt hiphopkulturens skrivna och oskrivna lagar. Denna värdegrund ger på ett annat sätt än skolan utrymme åt eget utprövande av vad som är ”rätt och fel”, hur de som bryter ingångna överenskommelser skall bemötas, hur gruppens möten skall gå tillväga, vilken attityd och vilket bemötande som skall gälla i relation till omvärlden och så vidare. Detta gemensamma utprövande är en viktig förutsättning för utvecklandet av normer som är förankrade och respekterade av individerna i gruppen.

V. Hip hop som folkbildning – en utmaning för skolan

I stället för att bara lära in kunskap som redan producerats av andra (lärare, läroböcker, läroplaner) utför en grupp som Filthy Dozen Inc. ett mer öppet sökande i de samtida, för dem specifika, postkoloniala livsvillkoren i Det Nya Sverige. Med hjälp av varandra i gruppen kan man skapa förståelse och erövra kunskap, i kollektivet tillverkas också de redskap man behöver för att navigera och utveckla strategier som möjliggör överlevnad på egna villkor. Gruppen ger inte bara trygghet, gemenskap och möjligheter att uttrycka känslor, den är också en arena för olika sätt att svara på och kommentera de sociala villkor som man lever med, som exkluderingen från ett fullvärdigt medborgarskap, ”andrafrisering” och fattigdom. Filthy Dozen kan också med utgångspunkt i sina kreativa förmågor knyta an till de strömmar som kan föra dem närmare stadens centrum. Därigenom kan man som kollektiv finna former för *karriärvägar* genom att slå mynt av den nya postindustriella ekonomins intresse för den exotiserade Andres kulturella uttryck och för gatu-smart, nyskapande gettoindränkt kreativitet

Under senare tid har det uppstått en diskussion om hiphopkulturens relation till folkbildningstraditionen. Musikpedagogen Johan Söderman lyfter i sin doktorsavhandling fram en rad viktiga iakttagelser från hiphopscenen i Malmö och New York. Han menar att hiphop långt ifrån är något som entydigt låter sig placeras in i en given populär-musikalisk genre eller under en entydig etikett. På ett liknande sätt som F.D.INC. talar om hiphop som underground och mainstream menar Söderman att hiphopfältet präglas av denna spänning. Han menar att det finns viktiga och intressanta aspekter av dagens hiphop som inte ges så stora möjligheter att framträda. Går vi in i de miljöer där hiphop praktiseras är det möjligt att se konturerna av en förortskultur som inte bara strävar efter erkännande, det är en kultur som också bär på ambitioner att analysera och utveckla strategier för social förändring. Hiphoppens estetiskt, närmast programmatiska utgångspunkt i mötet mellan kulturer, intar en viktig plats i detta sammanhang. Söderman menar, med avstamp i sin egen disciplin, att hiphop dels kan ses som en strategi för att lära ut ett musikaliskt hantverkskunnande, men det är också ett instrument för att iscensätta frigörande pedagogiska processer och dessutom ett verktyg för politisk aktivism (2007, 115).

Södermans empiri är hämtad från Malmö såväl som från USA. Det är uppenbart att det i den miljö jag gjort mina fältstudier också finns en potential för emancipatoriska pedagogiska processer. Söderman beskriver de hiphopmiljöer han studerat som infärgade av intentionen att ”frigöra människor från marginalisering och utanförskap” och han

menar att hiphoppen ”kan bli ett kommunikationsmedel för att nå människor som med traditionella medel är svåra att nå; exempelvis de människor som inte läser dagstidningar” [...] ”Genom att ta makten över de kulturella produktionsmedlen uppvisar även några av rapparena strategier som liknar arbetarrörelsens då de startade kooperativa föreningar i början av 1900-talet” (2007, s 116).

Tankarna om hiphop och F.D.INC som ett folkbildningsprojekt är inte heller främmande för vissa av kollektivets medlemmar. De har gått på kurser och utbildningsdagar anordnade av det studieförbund som gruppen driver sina studiecirkel genom. Detta har bland annat gett en inblick i det historiska sammanhang där den klassiska folkbildningen växte fram. En av de äldre medlemmarna svarade på min fråga om deras relation till folkbildningen:

Det är så att vad vi gör är en sorts folkbildning för vår tid. Vi försöker få folk som vi kommer i kontakt med att utvecklas personligt, att dom växer som människor och att dom börjar tänka och utvecklas intellektuellt också. Vi kan ju inte ge några poäng eller betyg eller så men vi kan ge hopp och visioner, vi kan ge folk ett mål, någonting att sträva efter. Det vi gör är att vi ger tillhörighet, folk behöver tillhörighet förstår du, man kan inte bara vara en blatte härifrån, då är man nobody, det är ju det som de kriminella gängerna också bygger på, man måste vara något och vi ger möjlighet till en annan tillhörighet.

Skolan kan omformas i mötet med omvärlden

Vart leder oss då den ungdomskulturella praktik som dessa hiphoppare utövar? Uppenbart är att det här äger rum ett kompensatoriskt lärande, det vill säga ett lärande och ett utvecklande av livsstrategier som rör områden som skolan inte är insatt i och därigenom inte kan tillgodose. Inom kollektivets ramar utvecklas kompetenser som syftar till att kompensera tillvaron som marginaliserad och stigmatiserad. Det är förödande att enbart se förortsungdomars ibland provokativa kulturer som hotfulla. I själva verket bär dessa grupper på för hela samhället värdefulla kunskaper då de ofta i sina kulturella uttryck kommenterar och gestaltar samhällsproblem och motsättningar. Den kommunala förortsskolan måste, om den vill utveckla möjligheterna att hantera sin situation, öppna sig för den värld som är elevernas. I ungdomskulturen pågår ett undersökande och ett lärande som styrs av de behov och den verklighet som är de ungas. I kollektivets konstnärliga produktion, i raptexter, pjäser, filmer och så vidare ställs de frågor som de unga inte fått besvarade i skolan. Varför är förorten stigmatiserad? Hur skall de växande klasskillnaderna förstås?

Måste samhället bestå av vinnare och förlorare? Varför har just vi hamnat i dessa fattiga förorter? De ungas sökande efter svar på dessa frågor är inflätade i deras estetiska praktiker. Det är detta förhållande som gör det så viktigt att respektera de kulturella uttrycken. Willis skriver:

Cultural commodity forms and their uses in context are sites of intense interest for most young people and offer, both the texts and their appropriation, fields for imaginative pedagogic practices to connect up their relevance with lived *penetrations* (genomskådande) and with wider critical perspectives and analyses. Further, informal education sites can offer access to cultural commodities on terms controllable by young people, maintaining a critical difference from private sites of consumption in their recognition of informal *cultural production* and in their attempts to connect it with more formal expression: speaking, writing, singing, recording, and filming (2004, s 194).

Genom att vägra lyssna på och ta tillvara de insikter och den kritik som utvecklas i till exempel ett hiphopkollektiv kan vi gå miste om väsentliga bidrag till diskussionen om hur samhällsutvecklingen kan förstås eller hur samhälleliga problem kan hanteras. Hade det franska samhället förmått att ta till sig och varit öppet för de inviter till dialog som finns i den franska förortsrappen kanske vi hade sluppit de scener som hösten 2005 utspelade sig runt om i Frankrikes storstäder. Den typ av självstyrande verksamhet som ett hiphopkollektiv utgör kan ses som en arena för olika former av läroprocesser vilka är förankrade i det urbana rummet. Stigmatisering har förpassat dessa unga till avgränsade reservat där man har begränsad kontakt med det omgivande samhället. En viktig aspekt av arbetet med att bryta segregationsmönstren i det svenska samhället består i skapandet av arenor där inte minst ungdomar blir synliggjorda. Kulturella uttryck är i detta sammanhang en idealisk utgångspunkt för att bygga broar och skapa möten mellan olika sociala, etniska och religiösa grupper. Därigenom kan ungdomar få en viktig roll i uppbyggnaden av det civila samhälle som nu börjar ta form i flera förortsområden runt om i de svenska storstäderna. I detta arbete krävs också ett aktivt och ingripande deltagande från en skola där utbildning och lärande är självklara beståndsdelar i skapandet av reellt demokratiska livsvillkor för alla samhällsmedborgare. Denna skola måste vara en skola som eleverna uppfattar som deras, som svarar på deras frågor, som talar öppet om diskriminering, andrafering och stigmatisering. En skola som ser sig själv som en del i mobiliseringen för ett fullvärdigt medborgarskap, som är beredd att möta och lära av den verklighet som utgör dess omvärld – den skolan kan bli en viktig byggsten i ett framtida globalt uppkopplat och levande civilsamhälle.

Noter

1. Den empiri som denna artikel bygger på är hämtat från det VR finansierade forskningsprojektet *Omvärlden och skolan. Ett tvärvetenskapligt projekt om ungdomars lärande och om mötet mellan den lokala kulturen och skolan i mångkulturella förortsområden*. Dnr 2005-3440
2. Dessa skolor utgör inget unikum. Tittar vi på motsvarande områden i de tre storstadsregionerna finner vi motsvarande siffror. Snittet för riket är år 2007 14,6 %.
3. Stridsgasmetaforen kommer från Ulf Borelius, medverkande i projekt 2005-3440.
4. Det finns idag en hel flora av litteratur som behandlar hiphopkulturens framväxt och utveckling. För en mer fyllig presentation av de fyra elementen rap, graffiti, DJ:ing och breakdance se Sernhede 2002/2007, Söderman 2007. Bland de internationella standardverken kan särskilt Chang 2006 och Toop 2000 hållas fram, inte bara som initierade historieskrivningar, dessa båda arbeten sätter in hiphop i en samhällelig kontext och har en kritiskt reflekterande ansats.
5. Den svenska forskning som tydligast visat sambandet mellan samhällsutveckling och kampen mellan olika intressen i utformandet av läroplanen har gjorts av Tomas Englund (1986) vid Örebro universitet. Englund har också diskuterat de under 1990-talet allt påtagligare hoten mot den gemensamma och sammanhållna skolans kollektiva, välfärdsstatliga ambitioner förvandlats till en skola som betonar den enskildes karriärvägar och individuella intressen (Englund 2004).
6. Under senare år har dock nationella initiativ som t ex. Förortståget och Förorternas Riksdag gett en föraning om den urbana periferins slumrande politiska kraft.
7. I de skolor vi följde var normaltillståndet ordning och arbetsro. Men lika fullt fanns hela tiden konflikten mellan de horisontella och vertikala dimensionerna närvarande. En av våra skolor blev vid projektstarten utsatt för, vad rektorn betraktade som en ”raketattack från Hisbolla”. Brandbomber hade kastats in genom de gallerförsedda fönstren och bränt upp expeditionen. Rektorn efterfrågade övervakningskameror och en ”betongmur med taggtråd runt skolan”. I en annan skola försökte lärarnas fack få skolan stängd av säkerhetsskäl, delar av kollegiet upplevde sig hotade av vissa elever. Kampen om vem som skall bestämma i korridoren, eleverna eller lärarna, var vanlig (Gustafsson 2008). Ett annat exempel på denna typ av förortsfrustration är de oroligheter som blossade upp i Rosengård, Malmö, veckorna innan julhelgen 2008. Bilar och byggnader sattes i brand, stenar kastades mot polisen, som först efter flera dagar lyckades stävja våldsamheterna.
8. Den av riksdagen 1998 beslutade Storstadssatsningen, med åtgärds paket på 2,3 miljarder till rikets 24 mest utsatta stadsdelar i de tre storstadsregionerna mellan 2000-2004, lyckades inte bryta segregationen, se SOU 2005:29. Senare uppföljningar i dessa områden visar att den etniska bostadssegregationen består och att de sociala och ekonomiska klyftorna ökar.
9. Denna differentiering tar sin utgångspunkt i Habermas (1981/1984) teorier om rationaliseringen av den moderna människans livsvärld och det kommunikativa handlandets förutsättningar.
10. Den strukturering av läroprocesser inom gruppen som här presenteras är hämtad från en tidigare studie av tre rockband som artikelförfattaren gjorde tillsammans med Johan Fornäs och Ulf Lindberg(1995): *In Garageland. Modernity, Rock and Youth*. London: Routledge.

11. Med denna stavning adresserar de mer militanta grenarna av hiphopkulturen den syn man har på Amerikas etablerade historia och dennas relation till den svarta befolkningen, KKK står naturligtvis för Klu Klux Klan.

Referenser

- Alinia, Mino (2006): Invandraren, förorten och maktens rumsliga förankring. I M. Kamali, red: *Den segregande integrationen*. SOU 2006:73, s 63–91.
- Bauman, Zygmunt (1997): *Skärvor och fragment*. Göteborg: Daidalos.
- Bengtsson, Håkan A & Wirtén, Per (1996): *Epokskifte. En antologi om förtryckets nya ansikten*. Stockholm: Prisma.
- Berman, Marshall (1993): Close to the edge. *Tikkun* 8(2), s 78–89.
- Berman, Marshall (1996): Justice/Just us: rap and social justice in America. I A. Merryfield & E. Swyngedouw: *The Urbanization of Injustice*, s 161–179. London: Lawrence and Wishart.
- Berner, Boel; Callewaert, Staf & Silberbrandt, Henrik red (1977): *Skola, ideologi och samhälle: ett kommenterat urval franska utbildningssociologiska texter*. Stockholm: Wahlström & Wisstrand.
- Blomqvist, Paula & Rothstein, Bo (2005): *Välfärdsstatens nya ansikte*. Lund: Agora.
- Bourdieu, Pierre (1977): *Outline of a Theory of Practice*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Bourdieu, Pierre (1999): *Moteld*. Stockholm/Stehag: Symposion.
- Bourdieu, Pierre (2008): *Reproduktionen*. Lund: Arkiv förlag.
- Bunar, Nihad (2001): *Skolan mitt i förorten*. Stockholm/Stehag: Symposion.
- Bunar, Nihad (2004): *Det går bra, men det ser fortsatt dåligt ut*. Huddinge: Södertörns Högskola.
- Chang, Jeff (2006): *Can't Stop, Won't Stop. Hip hop-generationens historia*. Göteborg: Reverb.
- Cross, Malcolm (1998): *Migrants and the Generational Transition in European Cities*. Utrecht: Ercomer.
- Dahlstedt, Magnus & Schierup, Carl-Ulrik (2007): Svensk välfärdsstat i omvandling. I Magnus Dahlstedt; Fredrik Hertzberg & Susanne Urban, red: *Utbildning, arbete, medborgarskap – strategier för social inkludering i den mångetniska staden*. Umeå: Boréa.
- Dikec, Mustafa (2007): *Badlands of the Republic*. Oxford: Blackwell.
- Dyndahl, Petter (2002): *Musikk/Teknologi/Didaktikk*. Oslo: Unipub AS.
- Ecco, Umberto (1976): *Theory of Semiotics*. London: Midland.

- Englund, Tomas (1986): *Curriculum as a Political Problem. Changing Educational Conceptions, with Special Reference to Citizenship Education*. Lund: Studentlitteratur.
- Englund, Tomas, red. (2004): *Utbildningspolitiskt systemskifte?* Stockholm: HLS Förlag.
- Fanon, Franz (1997): *Svart hud, vita masker*. Göteborg: Daidalos.
- Fairclough, Norman (2003): *Analysing Discourse; Textual Analysis for Social Research*. New York: Routledge.
- Fornäs, Johan; Lindberg, Ulf & Sernhede, Ove (1995): *In Garageland: Rock, Youth and Modernity*. London: Routledge.
- Hall, Stuart. & Jefferson, Tony (1976): *Resistance Through Rituals*. London: Hutchinson.
- Hall, Stuart (1990): The west and the rest: discourse and power. I Stuart Hall, red: *Formations of Modernity*. Cambridge: Polity Press.
- Hebdige, Dick (1979): *Subculture, the Meaning of Style*. London: Serpentine.
- Hedström, Ingrid (2005-11-11): En revansch på samhället. *Dagens Nyheter*.
- Rapport Integration 2005*, Ungdomsskolan s 101–150. Regeringskansliet: Stockholm.
- Giddens, Anthony (2002): *Modernitetens följder*. Lund: Studentlitteratur.
- Gilroy, Paul (1994): *The Black Atlantic*. London: Verso.
- Gustafsson, Jan (2008): *Bergslundens skola*. Projekt 2005–3440 [Opublicerat].
- Holmes, Brian (2006): *Images of Fire. The Banlieue Riots and the Unanswered Questions of the Welfare State*. <http://www.kein.org>
- Husen, Torsten (1944): *Svensk ungdom*. Stockholm: Almqvist & Wiksell.
- Kristeva, Julia (1984): *Revolution in the Poetic Language*. New York: Columbia University Press.
- Marshall, Thomas Humphery (1950): *Citizenship and Social Class and Other Essays*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Marshall, Thomas Humphery & Bottomore, Tom (1992): *Citizenship and Social Class*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Kamali, Masoud (2006): Om social sammanhållning och dess hinder. I Masoud Kamali (2006): *Den segregeringande integrationen*. SOU 2006: 73.
- Lash, Scott (1994): The making of an underclass: Neoliberalism versus corporatism. I Philip Brown & Rosemary Crompton: *Economic Restructuring and Social Exclusion*. London: UCL-Press.
- Lave, Jean & Wenger, Etienne (1991): *Situated Learning as Legitimate Peripheral Participation*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Lindberg, Ingemar (1999): *Välfärdens idé. Globaliseringen, elitismen och välfärdsstatens framtid*. Stockholm: Atlas.

- Lindberg, Ingemar (2005): *Den globala kapitalismen och det nya motståndet*. Stockholm: Atlas.
- Lindgren, Anne-Marie (2005): *Flum? – Nej, segregation*. Stockholm: Idé & Tendens.
- Lunneblad, Johannes (2008): *Älvdalsskolan*. Projekt 2005-3440 [Opublicerat].
- Rose, Trica (1994): *Black Noise. Rap Music and Black Culture in Contemporary America*. London: Wesleyan University Press.
- Runfors, Ann (2003): *Mångfald, motsägelser och marginaliseringar*. Stockholm: Prisma.
- Szulkin, Ryszard & Jonsson, Jan O. (2005): *Ethnic Segregation and Educational Outcomes in Swedish Comprehensive Schools*. Stockholm: Stockholm University.
- Schwartz, Anneli (2008): *It's not about the System, it's about the Children*. Projekt 2005–3440 [Opublicerat].
- Sernhede, Ove (2002/2007): *Alienation is My Nation. Om hip hop och unga mäns utanförskap i det Nya Sverige*. Stockholm: Ordfront.
- SOU 1997: 61. *Att växa upp bland betong och kojor*.
- SOU 1997: 118. *Delade städer*.
- SOU 2000: 39. *Välfärd och skola*.
- SOU 2005: 29. *Storstad i rörelse*.
- SOU 2005: 69. *Sverige inifrån*.
- SOU 2006: 73. *Den segregeringande segregationen*.
- Söderman, Johan (2007): *Rapp i käftan*. Studies in Music and Music Education 10. Malmö Academy of Music, Lunds Universitet.
- Toop, David (2000): *Rap Attack #3. African Rap and Global Hip Hop*. London: Serpent Tail.
- Ungdomsstyrelsen (2008): *Fokus 08 – om ungas utanförskap*. www.ungdomsstyrelsen.se
- Wacquant, Loic J. D (1999): Urban Marinality in the Coming Millenium. *Urban Studies*, 36(10).
- Wacquant, Loic J. D (2006a): The Return of the Repressed: Riots, 'Race', and Dualization in Three Advanced Societies. *Monu: Magazine on Urbanism* 5.
- Wacquant, Loic J. D (2006b): Avcivilisering och demonisering. I Masoud Kamali, red: SOU 2006:73. *Den segregeringande integrationen*.
- Willis, Paul (1983): *Fostran till lönearbete*. Göteborg: Röda Bokförlaget.
- Willis, Paul (2004): Old Books, New Times. I N. Dolby & G. Dimitradis, red: *Learning to Labour in New Times*. London: Routledge.
- Ziehe, Thomas (2004): *Øer af intensitet i et hav af rutine*. Köpenhamn: Politisk Revy.
- Ziehe, Thomas (2006): *Ny Ungdom*. Stockholm: Norstedts.